

UITSLUITING OP BASIS VAN NATIONALITEIT; GEEN PROBLEEM VOOR DE NEDERLANDSE OVERHEID EIND JAREN VEERTIG VORIGE EEUW

Interview met promovenda Marieke Oprel

Annelotte Janse

Het uitzetten van een individu op basis van zijn nationale identiteit is een onderwerp waarover de Nederlandse regering momenteel het hoofd breekt: wie mag wel blijven en wie niet? Gedurende de nasleep van de Tweede Wereldoorlog was onze overheid echter een duidelijke mening toegedaan: op basis van het Besluit Vijandelijk Vermogen (1944) werd een groep Duitsers wegens hun nationaliteit tot staatsvijand verklaard en moesten zij het Nederlands Koninkrijk verlaten. Marieke Oprel, promovenda aan de Vrije Universiteit Amsterdam, doet onderzoek naar deze maatregel die rechtsherstel moest bevorderen. Het staatsburgerschap werd deze Duitse inwoners van Nederland ontnomen, hun bezit werd geconfisqueerd en een aantal van hen werd uiteindelijk over de grens gezet. Wat is staatsburgerschap, welke rol heeft dit concept als mechanisme van uitsluiting en hoe moeten wij daar als inwoners van een multicultureel land tegenaan kijken?

Oprel richt zich in haar onderzoek op de gewone Duitsers die in de jaren twintig en dertig naar Nederland waren gekomen om er te werken. Zij werden in 1944 door het Besluit Vijandelijk Vermogen van de Nederlandse overheid tot staatsvijanden verklaard. Dit besluit was onderdeel van de wettelijke maatregelen die moesten leiden tot het herstellen van de door de oorlog verstoorde eigendomsverhoudingen en het vergoeden van de economische schade die Nederland had geleden. Het besluit betekende dat zowel roerende als onroerende goederen van deze groep Duitsers, waarvan ten minste 25.000 gevallen bekend zijn, in beslag werden genomen door het Nederlands Beheersinstituut (NBI). Voor Oprel staat het concept staatsburgerschap in dit proces voor de plichten, maar met name de privileges en bescherming van de staat die een staatsburger geniet. Maar hadden deze Duitsers dezelfde rechten in Nederland op basis van hun staatsburgerschap, of werden zij op basis van hun nationaliteit uitgesloten? Oprel vermoedt dat het laatste het geval is geweest; hierin ligt dan ook de relevantie van haar onderzoek voor het huidige uitzettingsbeleid van de Nederlandse overheid. Ze ziet in haar onderzoek bevestigd dat het moeilijk is om politiek-juridisch beleid te maken en een scheidslijn te definiëren tussen wie er wel en niet tot een land behoort, en dat is precies wat nu weer gebeurt.

Om het rechtsherstel te faciliteren dat de Nederlandse regering voor ogen had, werd in 1945 het NBI opgericht. Dit overheidsorgaan was een afdeling van de juridische Raad voor het Rechtsherstel, waardoor twee verschillende belangen door elkaar kwamen te lopen. 'Dit is interessant, omdat politieke financiële motieven een rol spelen bij het NBI, terwijl de Raad voor het

Rechtsherstel vanuit juridische principes keek naar een vijandelijke onderdaan.' Vanuit de Raad kwam dan ook kritiek, want 'kon een heel collectief aan mensen wel zomaar tot vijand verklaard worden?' In de Raad werd daarom gepleit voor een sterkere nadruk op het individu in de vijandverklaringen. Een aantal Duitsers had gedurende de oorlog de Nederlandse zaak gesteund, mensen onderdak geboden en informatie verspreid. Toch werden ook zij tot vijand verklaard, uit hun huizen gehaald en vervolgens geïnterneerd in kampen. Een klein deel, vermoedelijk 3.500 Duitsers, is daadwerkelijk uit Nederland gezet. Deze actie leidde tot het publieke debat of Nederland zomaar mensen kon deporteren, wat feitelijk neerkwam op eenzelfde behandeling als de joden hadden moeten doorstaan.

Voor de Duitse joden die na de Tweede Wereldoorlog in Nederland terechtkwamen, was de situatie complexer – en de Nederlandse geschiedenis schrijnender. Duitse joden vormden een aparte categorie, omdat ze volgens de Neurenberger wetten (1935) geen Duits staatsburger meer waren. Tegelijkertijd erkende de Nederlandse overheid deze wetten niet, omdat het nazi-regime deze had opgesteld. Dit betekende dat de joden in Nederlandse ogen wel Duits waren, maar in Duitse ogen vooralsnog niet. Duitse joden vielen daardoor in een politiek-juridisch gat en konden nergens aanspraak maken op staatsburgerschap. Voor hen betekende dit dat ze weer in een kamp terecht kwamen en lang moesten wachten op duidelijkheid over hun status, voorgeschiedenis en naturalisatie.

Bron: www.uva.nl

Hoewel het uitzetten van Duitsers na twee jaar stopte in 1948, betekende dit niet het einde van de beslaglegging op Duitse bezittingen. Wel konden de Duitsers in beroep gaan tegen hun status. Dit aspect was nauw verbonden aan de kwestie van staatsburgerschap. 'Wat Duitsers in Nederland vrij kon pleiten, was het bewijs dat ze zich gedragen hadden zoals het een goed Nederlander betaamde. Dat was het criterium. Maar hoe bewijs je dat?' Uit het werk van Lou de Jong en Friso Wielenga, twee historici die zich zeer beperkt met dit onderwerp hebben beziggehouden, is naar voren gekomen dat Duitsers op willekeurige gronden werden 'ontvijand'. Sommigen hadden onderduikers geholpen, maar moesten jaren wachten op een ontvijandingsverklaring, terwijl anderen slechts soms naar Radio Oranje hadden geluisterd en toch snel werden ontvijand. Een voorbeeld van het grijze gebied waarin de rechtspraak opereerde, is het verhaal van een Duitser die gehoor gaf aan de oproep om in dienstplicht te gaan voor het vaderland. In 1944 pleegde hij enkele verzetsdaden, waarvoor hij vervolgens door de Duitsers werd opgepakt en veroordeeld wegens sabotage. Om deze reden werd zijn beroep tegen zijn vijandstatus goedgekeurd. Oprel stelt dat je je daarbij kunt afvragen of deze man nu echt verzet heeft gepleegd, of gewoon zijn naam heeft geprobeerd te zuiveren en daarin is geslaagd.

Deze persoonlijke verhalen komt Oprel niet alleen tegen in het archief van

het NBI. Steeds vaker benaderen familieleden van tot vijand verklaarde Duitsers in Nederland haar met persoonlijk archiefmateriaal. Het zijn deze momenten waarop 'het hele papieren archief opeens tot leven komt'. Aan de hand van deze case-studies is het volgens Oprel goed mogelijk om een representatief beeld te vormen van deze periode. Daarmee vult Oprel ook een lacune in de historiografie. De Nederlandse geschiedschrijving is vrij zwart-wit geschreven en ingedeeld in categorieën van daders, slachtoffers en *bystanders*. Juist de geschiedenis van deze groep Duitsers laat zien dat die categorieën een grijs gebied openlaten, omdat zij in geen enkele categorie vallen. Anderzijds heeft het voor lange tijd dominante beeld dat ook deze groep Duitsers daders waren, geleid tot een gebrek aan aandacht voor dit onderwerp, omdat zij 'onze fietsen hebben gejat, waardoor we niet gaan kijken of dat ene wel of niet geconfisqueerde huisje van hun kant wel in verhouding staat met al hun acties'.

Daaraan verbonden is het feit dat er in de geschiedschrijving nog weinig ruimte is geweest om te discussiëren over de weerslag die het Nederlandse beleid heeft gehad op deze groep mensen. Kritisch reflecteren op de eigen daden, stelt Oprel, blijft vrij nieuw in de geschiedschrijving. Door de Duitsers als gedupeerden van het rechtssysteem neer te zetten, 'beschrijf je ze toch al gauw ongemerkt als slachtoffers, vanwege hun Duits-zijn.' Oprel stelt daar tegenover dat het beleid rondom rechtsherstel, en dus ook het besluit uit 1944, succesvol en, belangrijker nog, nodig is geweest om een punt te zetten achter de oorlog en met het verleden af te rekenen. Daarvoor móest er wel iets gedaan worden met de Duitse vijand. Dit brengt haar ook tot de slotopmerking dat het bij historisch onderzoek altijd van belang is welke bril de onderzoeker draagt. Wanneer deze groep niet als slachtoffer wordt gezien, vormt zich een ander beeld van deze geschiedenis, dat evenwel leidt tot een kritische reflectie op het eigen verleden – en het heden.